

VYKDYMO IŠLAIDŲ PROBLEMATIKA

Rimantas Simaitis

Lietuvos apeliacinio teismo
Civilinių bylų skyriaus pirmininko patarėjas,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
El. paštas: rsimaitis@vtr.lt

Šiuo straipsniu autorius tęsia savo minčių apie vykdymo išlaidų problematiką pristatymą¹. Detaliau čia analizuojama vykdymo išlaidų atlyginimas, „mažų“ skolų išieškojimo valstybės naudai problemos ir galimi alternatyvūs vykdymo išlaidų sistemos modeliai.

By means of this article author continues presentation of his thoughts on enforcement costs. Here it is analyzed in detail reimbursement of enforcement costs, problems of enforcement of small sums on behalf of the State and alternative structures of enforcement costs.

Įvadas

Vykdymo išlaidų problemų analizei pastaruoju metu dėmesio netrūksta. Su jomis susijusius klausimus tyrė ir savo išvadas paskelbė Valstybės kontrolė, Teisės institutas, Teisės projektų ir tyrimų centras. Paskutinį tyrimą Lietuvos antstolių rūmų užsakymu atliko audito firma „Ernst & Young Baltic“. Šios įmonės auditoriai analizavo struktūrinius su vykdymo procesu susijusių antstolių pajamų ir išlaidų santykio klausimus. Greta intensyvios tiriamosios veiklos vyksta nuolatinė teisės aktų, reglamentuojančių vykdymo išlaidas, kaita. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui ir Lietuvos vyriausiajam ad-

ministraciniam teismui pasisakius, kad vykdymo išlaidų klausimai įstatymuose turi būti reglamentuoti detaliau, galima prognozuoti, kad artėja vykdymo išlaidų instituto reforma.

Nepaisant analitinių darbų gausos, kai kuriuos vykdymo išlaidų aspektus, siekiant didesnės artėjančios reformos kokybės, vertėtų aptarti išsamiau. Šiame straipsnyje analizuojamos kelios temos, dėl kurių priimti sprendimai gali pakreipti reformą viena arba kita kryptimi – tai vykdymo išlaidų atlyginimas, „mažų“ skolų išieškojimas valstybės naudai ir galimi alternatyvūs vykdymo išlaidų sistemos modeliai.

Vykdymo išlaidų atlyginimas

Naujame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse [1] (toliau – CPK) dėl sprendimų

¹ Žr. taip pat R. Simaitis. Kokio Lietuvai reikia antstolio – turtingo ar vargšo // Justitia. 2006, Nr. 1 ir 2.

vykdymo išlaidų pasisakoma lakoniškai – visos vykdymo išlaidos išieškomos iš skolininko (CPK 610 str.). Šioje teisės normoje įtvirtintas racionalus bendrasis vykdymo išlaidų atlyginimo principas. Jeigu sprendimą tenka vykdyti priverstinai, už tai turėtų būti atsakingas skolininkas, kuris sprendimo neįvykdė geruoju. Tačiau šio bendrojo principo nereikėtų suabsoliutinti, nes jis gali pasirodyti nevisiškai tinkamas kai kuriomis išskirtinėmis situacijomis (pavyzdžiui, kai vykdomoji byla buvo nutraukta, vykdomasis dokumentas gražintas išieškotojui ir pan.). Šiomis situacijomis atsakymo, ar skolininkas visada turi pareigą atlyginti vykdymo išlaidas, reikėtų ieškoti priežasties teorijos² postulatuose, subsidiariai taikant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso [2] (toliau – CK) deliktinės atsakomybės nuostatas.

Paanalizavus Sprendimų vykdymo instrukcijos [3] 51–63 punktus, tampa aišku, kad atsakomybę už vykdymo išlaidas įstatymų leidėjas linkęs priskirti atsižvelgdamas į proceso dalyvių elgesio ir vykdymo išlaidų susidarymo priežastingumą. Antai, jeigu vykdomoji byla nutraukiama dėl to, kad išieškotojas atsisakė išieškojimo, arba todėl, kad, mirus skolininkui, reikalavimas ar pareiga negali pereiti mirusiojo asmens teisių perėmėjui, dėl to, kad išieškotojas atsisakė priimti iš skolininko paimtus tam tikrus daiktus, nurodytus teismo sprendime, arba kad, reorganizavus ar likvidavus juridinį asmenį – vykdomo proceso dalyvį, negalimas teisių ar pareigų perėmimas, vykdymo išlaidų našta tenka išieškotojui. O jeigu vykdomoji byla nutraukiama dėl to, kad pasibaigė šiam išieškojimui įstaty-

mų nustatytas išieškojimo senaties terminas, arba kad sudaryta taikos sutartis, kurioje neaparti vykdymo išlaidų paskirstymo klausimai, iš skolininko išieškomos ir išieškotojui gražinamos visos jo sumokėtos vykdymo išlaidos. Jeigu vykdomoji byla nutraukiama, nes panaikinti vykdomieji dokumentai, kurie buvo vykdymo pagrindas, išieškotojo sumokėtos ar iš skolininko išieškos vykdymo išlaidos negražinamos. Tam tikrais atvejais antstolis gali būti įpareigotas gražinti vykdymo išlaidas. Pavyzdžiui, jeigu vykdomoji byla nutraukiama dėl to, kad vykdomasis dokumentas buvo neteisėtai priimtas vykdyti, antstolis privalo gražinti išieškotojui visas šio sumokėtas vykdymo išlaidas. O jeigu vykdomoji byla užbaigiama teismui nusprendus patenkinti pareiškimą dėl antstolio nušalinimo, išieškotojui gražinamos jo sumokėtos bendrosios vykdymo išlaidos, išskyrus atvejus, kai nušalinimas pareiškiamas po to, kai buvo areštuotas skolininko turtas. Šiuo atveju išieškotojo sumokėtos bendrosios vykdymo išlaidos jam negražinamos. Tačiau kai dėl vykdomosios bylos pasibaigimo be rezultatų kaltas išieškotojas (jeigu paaiškėja, kad skolininkas įvykdė sprendimą iki vykdomojo dokumento pateikimo vykdyti), išieškotojui tenka pareiga sumokėti visas vykdymo išlaidas, kurių mokėjimas buvo atidėtas ar nuo kurių išieškotojas buvo atleistas, išskyrus atlyginimą antstoliui už vykdomojo dokumento įvykdymą (Sprendimų vykdymo instrukcijos 61 p.).

CPK 610 straipsnyje nustatytas bendrasis vykdymo išlaidų atlyginimo principas neduoda atsakymo, kokie išieškotojo ir antstolio turiniai santykiai, jeigu sprendimo dėl kokių nors priežasčių nepavyksta įvykdyti arba jei kokios nors vykdymo išlaidos buvo nebūtinės ar nepagrįstos. Šiems klausimams derėtų vadovautis CK nuostatomis dėl kliento ir atlygintinų paslaugų

² Pagal bylinėjimosi išlaidų atlyginimo priežasties teoriją, bylinėjimosi išlaidų našta paskirstoma pagal procesinį proceso dalyvių elgesį ir bylinėjimosi išlaidų susidarymo priežastingumą, t. y. ne vien pagal galutinį proceso rezultatą.

teikėjo santykių, t. y. CK 6.720 straipsniu³. Čia nurodyta, kad jeigu sutarties neįmanoma įvykdyti dėl kliento kaltės, klientas turi sumokėti visą paslaugų kainą. Taigi jeigu dėl sprendimo neįvykdymo kaltas išieškotojas, jis turėtų dengti visas vykdymo išlaidas. Jeigu sutarties neįmanoma įvykdyti dėl aplinkybių, už kurias nei išieškotojas, nei antstolis neatsako, išieškotojas turėtų antstoliui apmokėti tik faktiškai turėtas vykdymo išlaidas (CK 6.720 str. 5 d.).

Vertinant pirmiau nurodytas Sprendimų vykdymo instrukcijos nuostatas pažymėtina, kad tokio pobūdžio teisės normos yra akivaizdžiai ne poįstatyminio, o įstatymo lygio teisės normos. Kita vertus, jos yra itin kazuistinės. Ši teisės akto savybė paprastai nulemia, kad kai kurie atvejai teisės akte nebus numatyti. Ne išimtis ir Sprendimų vykdymo instrukcija. Tobulinant teisės aktus, būtų galima pamąstyti apie nustatymą CPK 610 straipsnyje bendrojo pobūdžio normų, reguliuojančių vykdymo išlaidų atlyginimo „netradicinius“ atvejus, kai sprendimas nėra įvykdomas. Tokiomis normomis derėtų įtvirtinti, kad „sėkmės“ mokestis antstoliui skaičiuojamas, jeigu jam teko imtis kokių nors priverstinių vykdymo veiksmų. Taip pat pasisakytina, kad jeigu vykdomasis dokumentas neįvykdomas dėl skolininko kaltės, iš jo išieškomos vykdymo išlaidos. Jeigu vykdomoji byla baigiasi neįvykdžius vykdomojo dokumento ne dėl antstolio ir ne dėl skolininko kaltės, vykdymo išlaidos iš skolininko neturėtų būti neišieškomos ir išieškotojui neturėtų būti gražinamos. O jeigu vykdomoji byla baigiasi neįvykdžius

vykdomojo dokumento dėl antstolio kaltės, taip pat dėl antstolio nušalinimo, jeigu antstolis žinojo arba turėjo žinoti esant nušalinimo pagrindą, antstolis turėtų gražinti išieškotojui visas jo sumokėtas vykdymo išlaidas ir dar galimai atlyginti nuostolius. Reikėtų reglamentuoti ir skolininko išlaidų atlyginimą, kai vykdomoji byla baigiasi neįvykdžius sprendimo ne dėl skolininko kaltės (pavyzdžiui, išieškotojui nepagrįstai inicijavus vykdomąją bylą, kai sprendimas ir be to buvo įvykdytas geruoju, ir pan.).

Teisinis vykdymo išlaidų reguliavimas turėtų skatinti antstolį aktyviau imtis sutaikymo veiksmų. Tai būtų galima pasiekti, pavyzdžiui, nustatant bazinį minimalų atlyginimą antstoliui, jeigu vykdomoji byla baigiasi taikiai, bet be antstolio tarpininkavimo ir priverstinio vykdymo veiksmų. Šį atlyginimą būtų galima didinti, jeigu vykdomoji byla baigėsi taikiai po to, kai antstolis atliko kokius nors priverstinio vykdymo veiksmus, o didžiausią atlyginimą antstoliui derėtų mokėti, jeigu taikiai vykdomoji byla baigėsi po to, kai antstolis įgyvendino aktyvias šalių sutaikymo priemones.

CPK 611 straipsnyje nustatyta vykdymo išlaidų išieškojimo procedūra. Visų pirma antstolis turi siūsti skolininkui raštišką siūlymą, kuriame nurodomas išlaidų dydis ir pasiūloma per nustatytą terminą tą sumą pervesti į antstolio deponentinę sąskaitą. Jeigu skolininkas šių sumų neperveda, antstolis pareiškimu, nurodydamas apskaičiuotas išieškotinas sumas, kreipiasi į antstolio buvimo vietos apylinkės teismą prašydamas tas sumas priteisti. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius yra pateikęs išsamią 2003 m. birželio 30 d. konsultaciją dėl vykdymo išlaidų išieškojimo iš skolininko procedūros:

„Pagal CPK 610 straipsnį įvykdžius sprendimą vykdymo išlaidos (CPK 609 straipsnio 1 dalis) išieškomos iš skolininko. CPK 611 straipsnio

³ Šis straipsnis, atsižvelgiant į CK 6.716 straipsnio turinį, autoriaus manymu, taikytinas tiesiogiai. Tačiau net jeigu būtų vadovaujamas teismų praktikoje pastaruoju metu kilusia idėja, kad antstolio veikla nelaikytina paslaugų teikimu, tada CK 6.720 straipsnį vis vien turėtume taikyti, bet tai šiuo atveju reikėtų daryti CK taikant subsidiariai (CK 1.1 str. 2 d.). Bet kuriuo atveju gauname, kad CK 6.720 straipsnį reikia taikyti antstolio ir išieškotojo turciniams santykiams.

1 dalis nustato, kad dėl vykdymo išlaidų išieškojimo antstolis nusiunčia skolininkui raštišką siūlymą, kuriame nurodo išlaidų dydį ir pasiūlo per nustatytą terminą tą sumą pervesti į antstolio depozitinę sąskaitą. Jeigu skolininkas šių sumų neperveda, antstolis pareiškimu, nurodydamas apskaičiuotas išieškotinas sumas, kreipiasi į antstolio buvimo vietos apylinkės teismą, prašydamas tas sumas priteisti. Antstolio pareiškimas dėl vykdymo išlaidų priteisimo teisme nagrinėjamas *vykdomojoje byloje* CPK 593 straipsnyje nustatyta tvarka (CPK 593 straipsnio 1, 2 dalys). Pagal CPK 593 straipsnio 3 dalį tokie pareiškimai paprastai nagrinėjami šalims nepranešus, taigi rašytinio proceso tvarka. Kartu ši teisės norma nedraudžia teismui šiuos pareiškimus nagrinėti ir žodinio proceso tvarka. Antstolio pareiškimas dėl vykdymo išlaidų priteisimo turi būti išnagrinėtas ne vėliau kaip per septynias dienas nuo jo gavimo teisme dienos (CPK 593 straipsnio 2 dalis). Pareiškimą teismas išsprendžia priimdamas nutartį, kuri gali būti skundžiama atskiruoju skundu (CPK 593 straipsnio 4, 5 dalys, 611 straipsnio 2 dalis). Tuo atveju, kai antstolio pareiškimas dėl vykdymo išlaidų priteisimo išnagrinėjamas žodinio proceso tvarka, teismas nutartimi taip pat išsprendžia išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu (CPK 88 straipsnio 1 dalies 3 punktas), priteisimo klausimą. [4]⁴

Nuostata, kad vykdymo išlaidų išieškojimas vykdomas tik remiantis teismo nutartimi, gali kelti tam tikrų diskusijų. Kodėl antstolis, kuriam patikėta atlikti labai atsakingą valstybės viešąją funkciją vykdyti teismų sprendimus, negalėtų pats apskaičiuoti ir išieškoti vykdymo išlaidų, kai skolininkas dėl jų dydžio ir išieškojimo nekelia ginčo? Juk kitiems valstybės pareigūnams analogiškomis situacijomis įstatymų leidėjas suteikia teisę vykdyti priverstinį išieškojimą ne ginčo tvarka⁴.

⁴ Turima omenyje mokesčių administratorių teisės nuo skolininkų sąskaitų nurašinėti mokesčines nepriemokas ne ginčo tvarka.

Pirma, tokia vykdymo išlaidų išieškojimo sistema, kai dėl jų visada sprendžia teismas, apkrauna teismus papildomu darbu ir brangina vykdymo išlaidų administravimą. Tai neatitinka nei vykdymo proceso dalyvių interesų, nei visų mokesčių mokėtojų interesų.

Antra, teismo kontrolė vykdymo išlaidų išieškojimo srityje skirta maksimaliai užtikrinti vykdymo išlaidų apskaičiavimo ir priteisimo teisėtumą bei sąžiningumą. Tačiau praktiškai dar nepasiekta, kad vykdymo išlaidos būtų apskaičiuojamos tiksliai ir teisingai pagal teismo nutartis dėl jų priteisimo. Priežastų tam yra ne viena. Pagrindinės – per didelis teismų darbo krūvis, netobuli teisės aktai, nevienoda ir nenuosekli teismų praktika, neišplėtota teisės doktrina, nėra teisėjų specializacijos vykdymo klausimais.

Trečia, skolininkui daug sunkiau apsiginti nuo skubotos ir nepagrįstos teismo nutarties priteisti iš jo vykdymo išlaidas, negu nuo antstolio neteisėtų veiksmų nepagrįstai atliekant vykdymo išlaidų išieškojimą savo nuožiūra, jeigu antstoliui būtų suteikta tokia teisė.

Ketvirta, noras užtikrinti visapusišką teismo kontrolę taip pat rodo *a priori* nepasitikėjimą privačiu antstoliu. Tai nėra gerai, nes neatitinka antstolio statuso, antstoliui keliamų išsilavinimo ir kvalifikacijos reikalavimų, antstolio atsakomybės formų ir masto bei antstoliui keliamų uždavinių. Toks nepasitikėjimas ne tik kad nepadedą, bet veikia stabdo vykdymo institucijų pažangą, geresnę vykdymo veiksmų kultūrą.

Penkta, Lietuvoje diegiamo vykdymo sistemos modelio tėvynėje – Prancūzijoje teisės aktuose tiesiogiai nurodytų dydžių vykdymo išlaidos išieškomos savarankiškai antstolio, be teismo įsikišimo. Teismas sprendžia tik dėl probleminių vykdymo išlaidų paskirstymo klausimų.

mų (pavyzdžiui, advokatų išlaidų priteisimo, vykdymo proceso dalyvių netiesioginių nuostolių atlyginimo, nepagrįstai antstolių priskaičiuotų vykdymo išlaidų ir pan.) [5, p. 103–112].

Šios priežastys verčia pasisakyti už vykdymo išlaidų išieškojimo sistemos pertvarką. Autoriaus manymu, reikėtų suteikti antstoliams teisę patiems atlikti vykdymo išlaidų išieškojimą, jeigu skolininkai dėl jų išieškojimo ir dydžio neprieštarautų. Tai padėtų atpiginti ir supaprastinti vykdymo išlaidų išieškojimo procedūrą. Antstolis turėtų pateikti skolininkui detalią ir motyvuotą vykdymo išlaidų sąmatą. Jeigu skolininkas su ja nesutiktų, jam reikėtų suteikti teisę skųsti šią sąmatą teismui. Būtų racionalu nustatyti, kad nurašyti ar įskaityti vykdymo išlaidas antstolis turėtų teisę tik suėjus įstatyme nustatytam terminui apskųsti antstolio potvarkį dėl vykdymo išlaidų išieškojimo, jeigu toks potvarkis nebuvo apskųstas. Drausminant antstolius būtų galima įtvirtinti teismo teisę taikyti antstoliams sankcijas už sąmoningą nepagrįstą vykdymo išlaidų reikalavimą. Pavyzdžiui, būtų galima numatyti, kad, nustatęs, jog antstolis tyčia priskaičiavo per daug vykdymo išlaidų, teismas turėtų teisę per daug priskaičiuota suma sumažinti iš skolininko išieškotinių vykdymo išlaidų sumą. Tai verstų antstolius iš anksto derinti su skolininkais išieškotinių vykdymo išlaidų sąmatas, šalintų prielaidas daugėti skolininkų skundų.

Skolininko turėtų išlaidų atlyginimą būtų protinga ir ekonomiškai spręsti vykdomojoje byloje CPK 593 straipsnyje nustatyta tvarka, t. y. nepradedant dėl to visiškai naujos bylos.

Vykdymo išlaidoms būdinga, kad jos dengiamos pirmiau už visas kitas skolas, taip pat ir bylinėjimosi išlaidų skolas (CPK 753 str. 1 d., CK 6.54 str. 1 d.). Sprendimų vykdymo instrukcijos 67 punkte nustatyta, kad visų pirma apmokamos išieškotojams gražintinos vykdymo išlaidos,

o tik po to antstolis gali įskaityti tas išlaidas, kurių mokėjimas išieškotojui buvo atidėtas. Tačiau tokia vykdymo išlaidų įskaitymo sistema nėra racionali. Teoriškai ji gal ir turėtų skatinti antstolį dirbti uoliau, tačiau efektas greičiausiai bus kitoks ir nepageidautinas. Antstolis paprasčiausiai netaikys vykdymo išlaidų atidėjimo, nes tokios lengvatos pritaikymas jam gali būti nuostolingas. Dėl to ši tam tikrais atvejais tiesiog nepamainoma vykdymo išlaidų lengvata greičiausiai bus praktiškai eliminuota iš gyvenimo. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, siūlytina nustatyti priešingą modelį – tokį, kuris skatintų antstolį prireikus taikyti vykdymo išlaidų lengvatas. Tai modelis, kai atidėtos vykdymo išlaidos ir išlaidos, nuo kurių išieškotoją antstolis atleido, būtų dengiamos pirmiausiai, o tik paskui būtų dengiamos kitos vykdymo išlaidos ir visos kitos skolos.

Iš visų vykdymo išlaidų atlyginimas antstoliui („sėkmės“ mokestis) įskaitomas paskiausiai (Sprendimų vykdymo instrukcijos 67.2 p.). Pagal Sprendimų vykdymo instrukcijos 67.2 punktą atlyginimas antstoliui išlaikomas pirmiau negu sumos pagal vykdomą sprendimą, kurios mokėtinos išieškotojams. Tačiau pagal Sprendimų vykdymo instrukcijos 40 punkte nustatytą formulę dalinio sprendimo įvykdymo atveju apskaičiuotas atlyginimas antstoliui sudaro labai didelę proporciją nuo išieškotos sumos. Todėl išieškotojas praktiškai vis vien gauna didesnę sumą, nei antstolio gaunamas „sėkmės mokestis“ už tokį išieškojimą.

„Mažų“ skolų išieškojimo valstybės naudai problematika

Didelį susirūpinimą kelia itin mažų sumų priteisimas ir išieškojimas į valstybės pajamas. Dažnai valstybei priteisiamos ir išieškomos sumos, kurios neviršija 3, 10 ar 15 litų. Dažniau-

siai tokių mažų sumų išieškojimas vykdomas, kai priteisiamos teismo pašto išlaidos. Šių sumų išieškojimo sąnaudos keleriopai, keliasdešimt ar net šimtus kartų viršija finansinę naudą, kurią gauna valstybė. Juk, siekiant išieškoti bet kokią sumą valstybei, turi būti išrašytas vykdomasis raštas, šis raštas nusiųstas vykdyti Valstybinei mokesčių inspekcijai ir perduotas vykdyti antstoliams, kuriems reikia apmokėti vykdymo išlaidas. Akivaizdu, kad tokiu atveju, kai teismo procesinio sprendimo dėl bylinėjimosi išlaidų atlyginimo valstybei vykdymo išlaidos viršija pačią išieškomą sumą, teismui priteisti bylinėjimosi išlaidų atlyginimą valstybei ir imtis išieškojimo veiksmų būtų neracionalu. Atliekant tokius veiksmus valstybei daromas nuostolis. Bylinėjimosi išlaidų atlyginimo esmė yra šių išlaidų kompensavimas, o ne įpareigotos jas atlyginti šalies nubaudimas. Todėl kai bylinėjimosi išlaidų atlyginimas valstybei reikalautų investicijų, kurios būtų gerokai didesnės už gaunamą kompensaciją, vadovaudamasis protingumo ir ekonomiškumo principais, teismas turėtų nepriteisti itin mažų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo valstybei (CPK 3 str. 1 d., 7 str.).

Neracionaliai mažų bylinėjimosi išlaidų išieškojimo valstybės naudai problema buvo numatyta spręsti dar 1999 metais. Teismo antstolių institucinės reformos metmenyse buvo planuota CPK įtvirtinti taisyklę, kad priverstinis išieškojimas valstybės naudai nebus vykdomas, jeigu sprendimo vykdymo išlaidos bus didesnės už išieškotiną sumą. Tačiau iki šiol ši idėja neįgyvendinta. CPK problemų monitoringo darbo grupėje 2005 metų pavasarį iš esmės nutarta, kad atitinkamus CPK papildymus reikėtų inicijuoti.

Kita glaudžiai su itin mažų bylinėjimosi išlaidų išieškojimu į valstybės pajamas susijusi problema – nėra visapusiškos įstatymo bazės atsiskyti įgyvendinti išieškojimą valstybės naudai, kai

šieškojimas yra neracionalus ne tik dėl jam reikalingų sąnaudų neproporcingumo, bet ir dėl kitų priežasčių (pavyzdžiui, skolininko nemokumo, sunkios materialinės padėties ir pan.). Lietuvos pozityviojoje teisėje analogiškomis probleminėms situacijoms, kai susiduriama su objektyviu poreikiu atleisti asmenis nuo privalomų mokesčių įmokų į valstybės biudžetą, nustatytas beviltišku mokesčių nepriemoku institutas. Mokesčių administravimo įstatymo 113 straipsnyje nurodyta, kad beviltiška gali būti pripažinta ta mokesčių mokėtojo mokesstinė nepriemoka, kurios neįmanoma išieškoti dėl objektyvių priežasčių arba kurią priverstinai išieškoti netikslinga socialiniu ir (arba) ekonominiu požiūriu, kai:

- 1) nerasta mokesčių mokėtojo turto arba rastos turtas yra nelikvidus (mažai likvidus);
- 2) priverstinio išieškojimo išlaidos didesnės už mokesstinę nepriemoką;
- 3) netikslinga priverstinai išieškoti nepriemoką, nes sunki fizinio asmens ekonominė (socialinė) padėtis: fiziniam asmeniui reikia valstybės paramos (asmuo yra pensinio amžiaus, invalidas, asmeniui reikalingas gydymas, medicininė profilaktika ir rehabilitacija, asmuo yra bedarbis, gauna socialinę pašalpą) arba tokia parama jau teikiama. Šis nepriemokos pripažinimo beviltiška pagrindas taikomas tik mokesčių mokėtojams, kurie yra fiziniai asmenys, arba kai individualių (personalinių) įmonių savininkų ar ūkinių bendrijų narių sunki ekonominė (socialinė) padėtis;
- 4) suėjo mokesstinės nepriemokos priverstinio išieškojimo senaties terminas.

Mokesčiai nepriemokai, kuri pripažinta beviltiška pirmaisiais trim pirmiau nurodytais atvejais, neteikiama priverstinio išieškojimo pirmenybė ir į ją neatsižvelgiama planuojant

biudžeto pajamas. Tačiau nustačius, kad yra galimybė ir tikslinga tokią mokesstinę nepriemoką priverstinai išieškoti, ji išieškoma. Pavyzdžiui, kai priverstinio išieškojimo išlaidos didesnės už nepriemoką, tokių nepriemokų gali atsirasti kelios ir tada jų išieškojimo išlaidos jau gali tapti racionalios.

Mokesčių administravimo įstatymo 113 straipsnis gali būti taikomas tik mokesčių nepriemokoms. Bylinėjimosi išlaidų požiūriu – tai žyminio mokesčio nepriemokos. Kitoms bylinėjimosi išlaidoms nurodyta Mokesčių administravimo įstatymo norma tiesiogiai negali būti taikoma. Siekiant optimizuoti bylinėjimosi išlaidų išieškojimą į valstybės pajamas, būtų racionalu CPK įtvirtinti, kad beviltiškų mokesčių nepriemokų institutas gali būti taikomas ne vien žyminiam mokesčiui, bet ir išieškoti į valstybės pajamas kitas sumas (išskyrus administracines nuobaudas ir baudas kaip kriminalines sankcijas).

Toks CPK papildymas tolesnėje perspektyvoje galėtų padėti kompleksiskai išspręsti ir itin mažų sumų priteisimo bei išieškojimo valstybės naudai problemas. Jeigu bylinėjimosi išlaidų priteisimo į valstybės pajamas duomenis teismai Valstybinei mokesčių inspekcijai perduotų elektroniniu būdu, taip pat jeigu elektroniniu būdu būtų perduodamas ir vykdomasis raštas, šių procedūrų administravimo išlaidos galėtų būti sumažintos iki minimumo. Tokiu atveju bylinėjimosi išlaidų išieškojimo tikslingumo klausimą būtų racionalu patikėti Valstybinės mokesčių inspekcijos pareigūnams, vadovaujantis Mokesčių administravimo įstatymo nuostatomis. Taip atsirastų sąlygos vienoje informacinėje sistemoje – Valstybinės mokesčių inspekcijos informacinėje sistemoje – kaupti ir tvarkyti informaciją apie konkrečių asmenų visas su civiliniu procesu susijusias nepriemokas valstybės biudžetui. Būtu įmanoma nustatyti ir situacijas, kai susidė-

jus kelioms nepriemokų sumoms jų išieškojimo išlaidos jau taptų protingos.

Tačiau kol elektroninis teismų susižinojimas su Valstybine mokesčių inspekcija dar nėra įgyvendintas, būtų protingesnis kitas pirmiau pasiūlytas kelias – itin mažų bylinėjimosi išlaidų sumų į valstybės pajamas apskritai nepriteisinti. Ir tai būtų galima daryti jau dabar, nelaukiant CPK pakeitimų, o vadovaujantis CPK 3 straipsnio 1 dalimi bei 7 straipsniu, atitinkamai formuojant teismų praktiką.

Vykdomo išlaidų sistemos modeliai

„Ernst & Young Baltic“ specialistai, išanalizavę antstolių išlaidavimo ir pajamingumo struktūras, iškėlė mintį svarstyti tris alternatyvius antstolių profesinės veiklos įkainių modelius [6]. Panagrinėkime juos.

Pirmoji auditorių nurodyta alternatyva – pasilikti prie dabartinės vykdomo išlaidų trinarės struktūros, iš esmės nekeičiant struktūrinių jos dalių paskirties, bet bandyti koreguoti šių dalių santykinę proporcijas, kad jos atitiktų faktines išlaidavimo proporcijas. Ši alternatyva paliktų sudėtingą, sunkiai perprantamą ir administruojamą bei itin sunkiai tobulinamą kainodaros struktūrą. Tokia kainodara, neatspari rinkos pokyčiams, išlaiko didelį potencialą susilaukti tiek antstolių, tiek išieškotojų ir skolininkų kritikos. Dabartinės šios vykdomo išlaidų struktūros taikymo praktikos analizė rodo, kad aptariama įkainių sistema nepakankamai skatina išieškotojus ir antstolius išlaidauti protingai, sudaro prielaidas antstoliams kratyti vykdyti tam tikrų kategorijų bylas, kai vykdomas sunkesnis ir mažesnė sėkmės tikimybė, arba kur valstybė verčia antstolį dirbti nuostolingai (pavyzdžiui, išlaikymo išieškojimo bylos). Ji taip pat sudaro prielaidas antstoliams siekti nesąžiningai pasipelnyti iš nau-

dojant sistemos spragas (pavyzdžiui, siuntinėjant nepagrįstai daug užklausų). Kita vertus, naudojant tokią sistemą reikia neproporcingai daug administracinių priemonių ir nesudaroma prielaidų optimaliai išnaudoti laisvos rinkos dėsnių pozityvų potencialą.

Antroji alternatyva būtų pereiti prie dvinarės įkainių struktūros – faktinės išlaidos ir „sėkmės“ mokestis. Faktinių išlaidų dedamoji visiškai padengtų pastovias bylų sąnaudas ir kintamas sąnaudas (įskaitant ir dalį asmeninio antstolio uždarbio, t. y. pelno), bet neapimtų tik sėkmingo bylų įvykdymo sąnaudų. Pastarąsias sąnaudas turėtų kompensuoti „sėkmės“ mokestis. Dėl faktinių išlaidų dedamosios pažymėtina, kad pasiūlymo autoriai šią dedamąją pagal jos finansavimo būdus ir šaltinius skaido į tris dalis: 1) išieškotojo avansuojama dalis, kuri nustatoma pagal susitarimą su antstoliu, 2) išieškotojo apmokama papildoma faktinių išlaidų dalis, kuri nustatoma pagal susitarimą su antstoliu, ir 3) išieškotojo neapmokama dalis, kurią dengia antstolis savo rizika. „Ernst & Young Baltic“ specialistų siūlymu visos faktinės išlaidos turėtų būti apmokamos pagal fiksuotus vykdomųjų veiksmų įkainius, o išlaidavimo atskirame vykdomo procese nuspėjamumą, protingumą ir avansavimo mastą turėtų garantuoti teisiniais-administraciniais metodais ribojami galimų atlikti vykdomo ir vykdomųjų bylų administravimo veiksmų sąrašai ir šių veiksmų įkainių lentelės. Ši sistema leistų labiau atsiskleisti laisvosios rinkos dėsniams, pasireikšti lankstesniam antstolių elgesiui su išieškotojais. Ji taip pat iš dalies skatintų ekonomiškai pagrįstą išieškotojų ir skolininkų (iš dalies – ir antstolių) elgseną. Avansavimo paskirtis – užtikrinti antstolių veiklos stabilumą. Tačiau iš pirmo žvilgsnio tariamai paprasta dvinarė sistema iš tikrųjų yra keturnarė ar bent jau trinarė (isieškotojo neap-

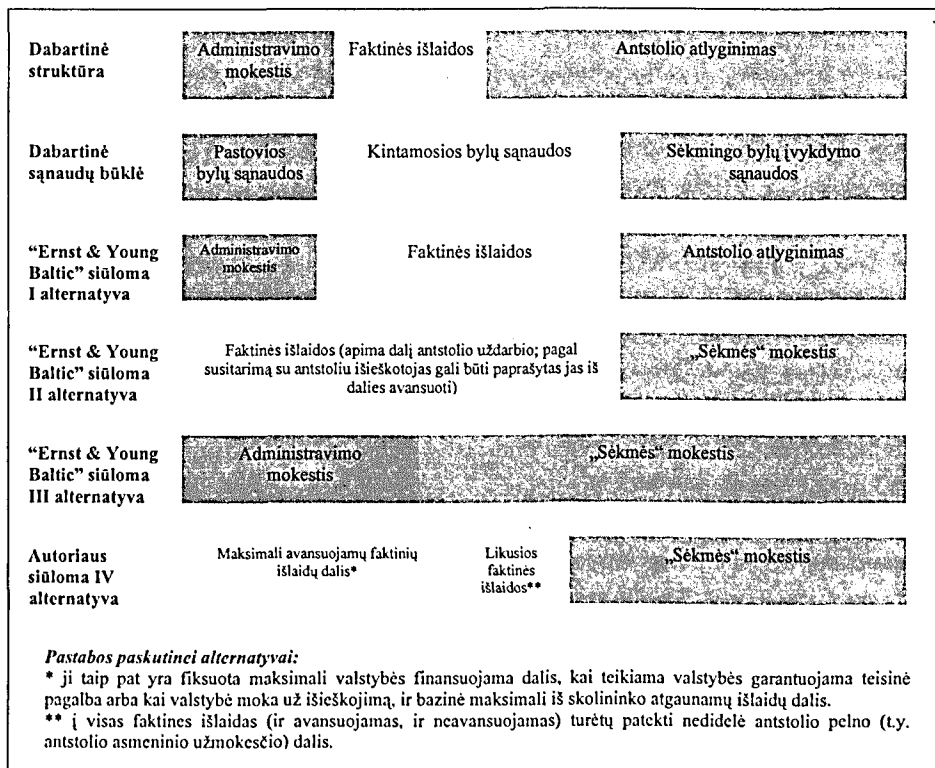
mokama faktinių išlaidų dalis, kurią dengia antstolis savo rizika, yra ne kas kita kaip „sėkmės“ mokestis). Tam, kad ši sistema veiktų, reikėtų nuolatos sudarinėti ir tobulinti teisinėmis-administracinėmis priemonėmis nustatomus detalius vykdomųjų veiksmų sąrašus ir jų įkainius, papildomai nustatinėti standartus, ką vienomis situacijomis galima daryti, o ko negalima. Tai reiškia gana sudėtingą darbą. Atsiranda tam tikra rizika smukdyti vykdomo efektyvumą bei pakirsti kitomis priemonėmis bandomą užtikrinti išieškotojų ir skolininkų pasitikėjimą minėta sistema, jeigu teisinėmis-administracinėmis priemonėmis nustatinėjami vykdomo veiksmų įkainiai, vykdomo veiksmų sąrašai bei galimų atlikti vykdomo veiksmų standartai pasirodytų nebaigti ir netikslūs. O kad jie bus nebaigti ir netikslūs, – neišvengiama. Bet kokiu administraciniu metodu nustatyti tam tikrų vykdomo veiksmų išlaidų įkainiai turės būti abstrahuoti (pavyzdžiui, nustatant vidurkius arba kokius nors ribinius dydžius – maksimumus ar pan.). Taikomi tokie įkainiai vienais atvejais idealiai padengs faktines sąnaudas, kitais – duos pelno, o dar kitais atvejais bus nuostolingi (rezultatai priklausys nuo įkainių nustatymo ir taikymo metodikos bei konkrečios antstolių kontoros ir konkrečių išieškojimo veiksmų specifikos). Tai kartu reikštų, kad būtų sudarytos palankios sąlygos pasireikšti dabartiniu metu išryškėjusiai ydai, susijusiai su tam tikrų vykdomo veiksmų įkainių fiksavimu, kai antstoliai bando be saiko atlikinėdami kokį nors vieną atskirą vykdomo veiksmą, kurį atlikti yra pelninga (pavyzdžiui, siųsti užklausas), papildomai užsidirbti, nors realiai šių veiksmų atlikimas gali neduoti jokios naudos galutiniam vykdomo rezultatui.

Trečioji auditorių siūloma alternatyva – taikyti realiai dvinarę įkainių sistemą, kur pirmoji dedamoji būtų administravimo mokestis, o ant-

roji – „sėkmės“ mokesčiai. Administravimo mokesčio proporciją siūloma nustatyti didesnę už pastovias sąnaudas, bet mažesnę už kintamąsias sąnaudas. „Sėkmės“ mokesčio proporcija turėtų sudaryti daugiau kaip 50 procentų. Administravimo ir „sėkmės“ mokesčių dydžiai turėtų būti fiksuojami pagal bylų kategorijas. Tokia sistema būtų paprasčiausia ir pigiausia administruojama. Vykdyimo išlaidų dydžiai būtų tiksliai fiksuojami ir lengvai prognozuojami. Ji labiausiai motyvuotų antstolius siekti realaus sprendimų įvykdymo. Tačiau greta teigiamų savybių galima įžvelgti ir nemenktų trūkumų. Įkainiai nebūtų siejami su realiomis sąnaudomis, taigi išlaidavimo protingumo, būtinumo ir proporcingumo

kontrolės priemonės įdiegti praktiškai būtų neįmanoma. Ši sistema turėtų tendenciją labiausiai motyvuoti antstolius minimaliomis sąnaudomis imtis įvykdyti vien paprastas vykdomąsias bylas. Yra didelė rizika, kad antstoliams neapsimokėtų imtis sudėtingų ir daug pastangų reikalaujančių bylų. Todėl jie galėtų paprasčiausiai kratytis tokių bylų. Šios sistemos spragos galėtų sukelti nepasitenkinimo protrūkius.

Peržvelgus pirmiau išdėstytus įvairių alternatyvų pranašumus ir trūkumus, būtų galima priartinti Lietuvos antstolių rūmų sprendimui prioritetą teikti antrajai pasiūlytai alternatyvai iš minėtų trijų. Tačiau norėtusi taip pat atkreipti dėmesį, kad pasiūlytos trys alternatyvos nėra vie-

Dabartinio modelio ir alternatyvių vykdymo išlaidų sistemos modelių bei dabartinės sąnaudų struktūros palyginimas*

* „Dabartinė“ būklė pateikiama pagal „Ernst & Young Baltic“ tyrimo duomenis, t. y. iki naujosios Sprendimo vykdymo instrukcijos priėmimo.

nintelės. Autoriaus manymu, išnaudojus stipriausias antrojo ir trečiojo modelių savybes, būtų galima pasiūlyti ketvirtą variantą, kuris būtų patrauklesnis.

Tokio modelio (pavadinkime jį ketvirtąja alternatyva) pagrindinės idėjos būtų siekis labiau išnaudoti pozityvius laisvosios rinkos dėsnių aspektus bei atsižvelgti į praktikoje pasiteisinusius giminingus bylinėjimosi išlaidų mechanizmus, kaip antai: išlaidų advokatų pagalbai apmokėti kainodara ir atlyginimo principai bei bylinėjimosi išlaidų lengvatų (valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir kitų lengvatų) mechanizmai. Bazinis ketvirtosios alternatyvos modelis galėtų būti taip pat dvinaris, susidedantis iš faktinių išlaidų ir „sėkmės“ mokesčio dedamųjų. Siekiant didesnės antstolio ekonominės motyvacijos dirbti efektyviai ir kartu sąžiningai kompensuoti antstoliui už nesėkmingas vykdomąsias bylas, kur nesėkmės priežastys nuo antstolio nepriklauso, visos „faktinės išlaidos“ turėtų dengti realias sąnaudas ir apimti labai nedidelę antstolio asmeninio uždarbio, t. y. antstolio profesinės veiklos pelno, dalį. Likusi vykdomo išlaidų dalis būtų „sėkmės“ mokestis, kurio dydis priklausytų nuo vykdomosios bylos kategorijos ir nuo to, ar antstolis ėmėsi kokių nors priverstinio vykdomo veiksmų ir kokia apimtimi antstolis ėmėsi priemonių užtikrinti vykdomo proceso šalių susitakymą, geranorišką sprendimo įvykdymą.

Faktinių išlaidų dedamoji šiame modelyje galėtų skirti į dvi stambesnes dalis. Pirmoji dalis, kuri būtų kiek didesnė už pastovias bylų sąnaudas – didžiausia avansuojamų faktinių išlaidų dalis. Tai būtų apibendrintai nustatomi tam tikri fiksuoti ribiniai dydžiai tam tikroms vykdomųjų bylų kategorijoms. Jie galėtų priklausyti nuo faktinio antstolių išlaidavimo vidurkių vykdamant atskirų kategorijų vykdomąsias bylas. Šie dydžiai galėtų turėti trejų reikšmę:

- 1) tai būtų didžiausia suma, kurią antstolis galėtų paprašyti išieškotojo įmokėti iš anksto. Konkretus avanso dydis – išieškotojo ir antstolio susitarimo reikalas;
- 2) tai būtų bazinės didžiausios iš skolininkų išieškomos faktinių išlaidų sumos. Logika čia galėtų būti panaši į dabar CPK 98 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą ir praktikoje sėkmingai veikiančią išlaidų advokatams normavimo sistemą. Jeigu realios būtinos ir pagrįstos vykdomo išlaidos akivaizdžiai viršytų šias sumas, antstoliui ir (arba) išieškotojui būtų galima sudaryti sąlygas įrodžius šį neatitikimą teismo nutartimi prisiteisti didesnę sumą iš išieškotojo. Jeigu būtinos ir pagrįstos faktinės išlaidos būtų mažesnės už ribines sumas, skolininkui tai įrodžius, teismas turėtų mažinti iš skolininko priteistiną vykdomo išlaidų atlyginimą. „Mažų“ sumų išieškojimo bylose ir kitų „jautrių“ kategorijų vykdomosiose bylose iš skolininkų reikėtų leisti išieškoti tik ribinius (maksimalius) faktinių išlaidų dydžius, t. y. prisiteisti daugiau nebūtų galima. Didėsnų (neproporcingų) faktinių išlaidų našta tokiais atvejais tektų išieškotojui ir (arba) antstoliui;
- 3) tai būtų didžiausios valstybės mokėtinos sumos už vykdomųjų dokumentų vykdomą, kai vykdomo veiksmus apmokėtų valstybė teikdama valstybės garantuojamą teisinę pagalbą arba kai būtų vykdomas išieškojimas valstybės naudai. Pagal bendrąjį visame pasaulyje žinomą valstybės subsidijų civiliniam procesui principą, šių ribinių reikšmių (maksimalių sumų) negalima viršyti.

Kita faktinių išlaidų dalis galėtų būti tos faktinės išlaidos, kurios objektyviai ir akivaizdžiai

viršija maksimalaus avanso toje konkrečioje byloje dydį ir kurias antstolis nesėkmės atveju galėtų pareikalauti, kad išieškotojas apmokėtų.

Bendrai paėmus, visoms „faktinėms išlaidoms“ turėtų būti būdinga tokia savybė, kad jeigu realiai konkretaus vykdymo atveju išlaidauta akivaizdžiai mažiau arba jeigu antstolis savo iniciatyva be išieškotojo valios išlaidavo akivaizdžiai neprotingai, antstolis turėtų teisę pasilikti tik būtinas ir pagrįstas faktinio išlaidavimo sumas, o kitas sumas, jeigu jos buvo išieškotojo (arba valstybės) sumokėtos avansu, antstolis turėtų gražinti.

Ketvirtosios alternatyvos modelis labiau atiktų universalias CK 6.720 straipsnio nuostatas, bendruosius bylinėjimosi išlaidų atlyginimo dėsnius. Jis būtų lankstesnis, skatintų labiau ekonomiškai pagrįstą išieškotojų, skolininkų ir antstolių elgseną, skatintų antstolius imtis aktyvių veiksmų sutaikant proceso šalis, motyvuotų antstolius efektyviau vykdyti profesinę veiklą, integruotų savyje visapusiškus mechanizmus kontroliuoti išlaidavimo būtinumą ir racionalumą, padėtų išvengti kryžminio subsidijavimo. Modelio trūkumai – jis būtų ne ką mažiau sudėtingas, negu dabartinis modelis, antstoliams tektų didesnė atsakomybė už klaidas, taigi didesnė atsakomybės rizika. Bet apskritai ketvirtoji alternatyva optimaliau atspindi visą vykdymo išlaidų sistemos bazinių principų kompleksą. Jeigu šis modelis būtų diegiamas praktiškai, reikėtų įtvirtinti kai kuriuos „saugiklius“ – atsisakyti antstolių veiklos teritorijų fiksavimo, įdiegti griežtesnius etikos standartus ir jų priežiūros būdus, administracinėmis priemonėmis užtikrinti bent minimalias antstolių investicijas į mokymą ir technines priemones ir kiek galima ekonominėmis ir fiskalinėmis priemonėmis skatinti dar didesnes investicijas. Be abejo, konkretūs ribinis faktinių išlaidų dydis ir „sėkmės“ mokesčio dy-

dis turėtų būti apskaičiuojami atsižvelgiant į statistiką ir ekonominę analizę. Juos reikėtų retkarčiais koreguoti, numatant tuo tikslu kokius nors nesudėtingus mechanizmus. Patys paprasčiausi mechanizmai galėtų būti indeksavimas arba sąsaja su vidutiniu Lietuvos gyventojų darbo užmokesčiu arba minimalia mėnesine alga.

Išvados

Apibendrinant būtų tikslinga nurodyti keletą svarbesnių pasiūlymų:

1. CPK nustatyti bendro pobūdžio teisės normas, detaliau reguliuojančias vykdymo išlaidų atlyginimo klausimus, kai principas „skolininkas moka“ netinka. Vykdymo išlaidų atlyginimo taisyklės turėtų skatinti antstolius rodyti daugiau iniciatyvos sutaikyti šalis ir skatinti šalis susitaikyti;
2. Peržiūrėti vykdymo išlaidų išieškojimo tvarką ir nustatyti antstolio teisę pačiam atlikti vykdymo išlaidų išskaitymą, jeigu skolininkas tam neprieštarautų;
3. Teismams siūlytina, vadovaujantis CPK 3 straipsnio 1 dalimi ir 7 straipsniu, nepriteisinėti itin mažų sumų į valstybės pajamas;
4. Išplėsti beviltiškų nepriemokų instituto taikymą ir kitiems nemokestiniais įsiskolinimams valstybės biudžetui (išskyrus administracines nuobaudas ir baudas kaip kriminalines sankcijas);
5. Sprendžiant dėl naujos vykdymo išlaidų struktūros, vertėtų pabandyti labai išnaudoti pozityvius laisvosios rinkos dėsnių aspektus, atsižvelgti į gimininguose bylinėjimosi išlaidų mechanizmuose įdiegtus ir sėkmingai veikiančius principus.

Lietuvoje įvykdyta sprendimų vykdymo sistemos reforma jau susilaukė palankių

užsienio ekspertų vertinimų. Antai Lietuvos patirtį perima Estija [7], kai kurie Rusijos žymūs procesualistai ragina atsivelti į mūsų šalies laimėjimus pertvarkant sprendimų vykdymo sistemą, vertindami juos kaip pavyzdį [8, p. 5–7]. Šiuo atžvilgiu norėtusi palinkėti artėjančių pertvar-

kų iniciatoriams ir teisinių instrumentų kūrėjams atsispirti pagundoms siūlyti skubotus bei nesuderintus sprendimus, nes tai gali pakenkti ne tik Lietuvos sprendimų vykdymo sistemai ir mūsų visuomenės vidaus gyvenimui, bet ir tarptautiniam Lietuvos prestižui.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Sprendimų vykdymo instrukcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. spalio 27 d. įsakymu Nr. 1R-352 // Valstybės žinios. 2005, Nr. 130-4682.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. birželio 30 d. konsultacija // Teismų praktika. 2003, Nr. 19.
5. Кузнецов Е.Н. Исполнительное производство Франции. С.-Петербург: Издательский дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2005.

6. Paslaugų įkainių nustatymo metodikų alternatyvų analizės ataskaitos santrauka. Lietuvos antstolių rūmai. *Antstolių veiklos įkainiai bus nustatomi pagal sąnaudą* [interaktyvus]. [Vilnius], 2006-01-05 [žiūrėta 2006-01-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.alar.lt>>.

7. Lietuvos antstolių rūmai. *Estija tobulindama privačių antstolių sistemą semiasi patirties Lietuvoje* [interaktyvus]. [Vilnius], 2005-11-17 [žiūrėta 2005-12-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.alar.lt>>.

8. Улетова Г. Д. Проект федерального закона Российской Федерации «Об исполнительной деятельности частных судебных приставов-исполнителей». С.-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005.

PROBLEMS OF ENFORCEMENT COSTS

Rimantas Simaitis

Summary

At the time being problems of enforcement costs are under intense scrutiny in Lithuania. Some signs show that reform of this part of enforcement legislation is not far away // this article author concentrates on several topics that may strongly influence future changes – reimbursement of enforcement costs, problems of enforcement of small sums on behalf of State and alternative structures of enforcement costs.

In course of analysis author raises several propositions connected with above-mentioned issues. One of them is to establish in the Code of Civil Procedure general rules on remuneration of execution costs when the principal „debtor pays“ does not fit. Rules of reimbursement of

enforcement costs, in author's opinion, should be constructed in such way that would motivate bailiffs to use means for parties' conciliation more actively and that would stimulate parties to settle by good will.

It is put down several propositions on how to fight problems of enforcement of small sums on behalf of the State. Author suggests not to award them at all and to apply in cases of such adjudgment legal institute of irredeemable debts, which is known to Lithuanian tax law.

Deciding upon structure of enforcement costs it is worth trying to use larger scope of suitable aspects of market economy laws, as well as experience on successfully working other mechanisms of litigation costing.

Įteikta 2006 m. vasario 21 d.

Priimta publikuoti 2006 m. balandžio 12 d.